

Іван Ярмошик

доктор історичних наук, доцент,
завідувач кафедри спеціальних
історичних дисциплін та правознавства
Житомирського державного
університету імені Івана Франка

БОРОТЬБА НАРОДНИХ МАС ЖИТОМИРЩИНИ ПРОТИ ПОЛЬСЬКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ШЛЯХТИ В XVII ст.

Національно-визвольна війна українського народу під проводом Богдана Хмельницького була найбільш яскравою подією в середньовічній історії України. Ця війна мала багатоплановий характер, боротьба народу була спрямована проти національного, релігійного та соціального гніту. Сучасні дослідники вважають, що війна набрала характеру буржуазної революції. На це вказують і масові виступи жителів житомирського краю проти поміщицько-кріпосницьких порядків, представниками яких були як окремі польські та ополячені шляхтичі, так і католицькі костьоли монастирі, колегіуми.

Прояви цієї боротьби в краї помітні протягом всього XVII ст., а не лише в рамках національно-визвольної війни 1648–1650-х років. Так, історичні документи донесли до нас скаргу пана Остафія Стрибиля, датовану квітнем 1618 р., на міщан та підданих містечок Фастова. Кодні. Ліщина, Котельні, Паволчі, Коростишева. Брусилова, Ходоркова. Корнина. Радомишля та ближніх сіл, які організували військовий загін і протягом зими та весни грабували шляхетні лони та маєтки Загін пси був досить чисельний, рух, як видно з переліку населених пунктів, охопив значну територію Повстанці, очевидно, мали зв'язок з козаками, тому що скаржник па кількох учасників називає полковниками та сотниками. Чим закінчився цей виступ невідомо скарга лише яскраво описує ту шкоду, яку зазнали шляхетські фільварки «...наезджаючи к гвалтовно на маєтности и дома шляхетские, яко один неприятель заграничный, штурмами добываючи презь огонь до кгрунту зносячи, людей разного стану по дорогах розбиваючи, коморы, отбияючи. маєтности лупечи, бдла. кони беручи, до домов своих отпровадживали...» Подібну скаргу залишив і Петро Стрибиль (очевидно родич Остафія). Повстанці розгромили його село

Студену Воду в той час, як він перебував у Варшаві.

Відомі напали на панські володіння на Житомирщині і козацьких загонів. для прикладу на с. Грушки, Давидівка, Зубовщина. Горошки та ін., тим самим подавали приклади місцевому населенню для подібних збройних виступів. Король був змушений видати спеціальний універсал, який зобов'язував польські війська, що перебували в краю, розганяти «свольные купы» озброєних людей.

Однак ці своєвілля не припинялись навіть в 40-х р.. які поляки прозвали «золотим десятиріччям», оскільки в цей час не було, значних антипольських виступів. Шляхта Київського воєводства та костьоли скаржилися на «гвалтовні ексцеси» з боку місцевих жителів, тому королівський універсал в 1643 році наказував урядам Волинського воєводства розганяти озброєні загоны та оберігати від них маєтності.

Та особливо активізувались ці виступи з початком національно-визвольної війни. Звістки про перемоги козацького війська швидко докотились до Волині. Крім того сюди для проведення агітації були направлені козаки Ярема Концевич та Іван Косинський.

Літописець повідомляє: «...на той час туга великая людем всякого стану значным была, а найболше от гултайства, тоест от броварников, вынников. могилников, будников, наймытов, пастухов...». Тобто ми бачимо, що проти панів виступили різні соціальні прошарки: і дрібні промисловці (броварники, винники та ін.) так і неімущі наймити, пастухи.

Літописець підкреслює широкий розмах боротьби: «...козацтво по розных городах розишовшися, полковников и сотников собі понастановлявши и гдеколвек знайшлася шляхта, слуги замковые их усе забияли... маєтности рабовали, костелы палили».

У березні 1649 р. волинське дворянство скаржилось королю на вбивства і спустошення, здійснені селянами, просили прислати військо для придушення виступів. Однак, напевно, не надіючись на допомогу коронного війська, на своїх сеймиках шляхта Київського та Волинського воєводств оголосила про організацію ополчення для захисту власних маєтків. Це ополчення очолив Юрій Немирич. а центром дислокації оголошено одне з його володінь — містечко Горошки. Нам невідомі конкретні акти боротьби цього ополчення. Однак тон факт, що в 1652 році шляхта київського воєводства просила короля нагородити Ю. Немирича за його заслуги по захисту маєтків, свідчить, що воно зіграло певну роль у стримуванні народної боротьби протії панства.

Організаційною силою народних антипольських виступів стали представники православної, так званої, околичної шляхти (назва від того, що жили в околицях або околичних селах). Цей суспільний стан складали представники древніх дворянських родин, які носили однакове прізвище, здебільшого від назви села, володіли землею, котру

одержали від князя або короля за службу і обробляли своїми силами, використовуючи найману працю, оскільки кріпосних селян у володінні не мали. Вели спосіб життя у традиціях українського народу, не піддавались польсько-католицькій пропаганді, були вірні православ'ю.

Збройні загони організували околичні шляхтичі Дідковські, Московські, Скуратівські, Недашківські, Закусили, Васьковські та інші. Нападали на володіння польських панів овруцьких ієзуїтів, виганяли їх з маєтків, привласнювали майно.

Національно-визвольна війна активізувала ці виступи, однак із її закінченням вони не припинились, а продовжувались до кінці XVII ст.

Частими були випадки непокори до представників польської адміністрації, то повернулись в край після завершення війни, відмовлялись виконувати їх постанови. Так, Ущатовські «находясь в сообществе с козаками причиняли разорение и опустошение разным обывателям», а коли ті повернулись до своїх домів, відмовились повертати захоплені землі. Мошковські зустріли ієзуїтів, що повернулись, мушкетами, побили їх і вигнали із села. Подібніші чином вели себе й інші православні шляхтичі. При цьому вони піл гримували стосунки козаками. Так, Мошковські закликали козацький загін на допомогу в боротьбі з литовською хоругвою, що була направлена на квартирування в їх селі. Не раз використовували козацькі загони у своїх нападах Ущатовські, Левковські, Іван Кириченко-Виговський.

Околична шляхта активно виступала проти загонів регулярної польської армії. В 1691 році овруцький староста в своєму позові перераховуючи різні своєвілля околичних шляхтичів за останні роки, скаржився, що вони «безпрестанно громят хоругвы, находящиеся в службе Речи Посполитой и убивают желнеров».

Таким чином, можна підсумувати, що протягом XVII ст. всі суспільні верстви в нашому краї — і селяни, і промисловці, і шляхтичі — активно збройно виступали проти польсько-католицького гніту, підтримуючи при цьому тісні стосунки з козаками.